

Almási János

A német genealógia hatása a 18–19. sz. fordulója után

Ama történészének feladata, hogy nemzeti múltunk, de Európa történetét vizsgálva is felhasználja azokat az eszközöket és módszereket, amelyeket a történelem ún. segéd-tudományai nyújtanak. A „*segédtudományok*” kifejezésnek van bizonyos pejoratív csengése, pedig a „*segéd*” fogalom a segítséget – tegyük hozzá – elengedhetetlen segítséget jelöl egy-egy monográfia, történeti mű készítői számára. Az mindenki szemében természetes már, hogy a történeti valóság kutatója a maga által feltett kérdésre legelőször is a levéltári források megismerésével keres választ. A célból azonban, hogy az egyetlen olyan kutatókat képezzünk, akik tudjanak mit kezdeni a forrásokkal, meg kell ismertetnünk őket ezekkel az ún. segédtudományokkal. Volt néhány évtized 1945 utáni történetírásunkban, amikor ezt a szükségszerűséget figyelmen kívül hagytuk, és a segédtudományok oktatását csupán csak a historiográfiák irányába térítettük el. Most pedig csodálkozunk, hogy felnőtt egy történész – történelem tanár nemzedék, amely életének negyedik-ötödik évtizedében igényli – sőt művelni igyekszik – ezeket az ún. segédtudományokat. Az oklevelek, korabeli statisztikák, kronológiai adattárak, a családok története, a címerek és pecsétek kort ábrázoló és jellemző bizonyításai, illetve mindezek megismerése és alkalmazása újraértékeli nemzeti hagyományanyagunkat. Ezekhez a forrásokhoz való visszatérés az egyetlen lehetősége az induktív történetírásnak és ez az egyetlen módja egy formulába öntött koncepció megalkotását követő ingatag bizonyítgatásoknak a történeti valóság minél teljesebb ábrázolásával való felváltásának.

Az igényeket mi sem bizonyítja jobban, hogy az első kiadást újabb és újabb kiadás követi, mind a Tankönyvkiadó által első ízben 1968-ban megjelentetett *Magyar történelmi kronológia, és Egyetemes történeti kronológia*, mind a minden szakember igényét kielégítő és az Akadémiai Kiadónál első ízben 1981-ben megjelent négykötetes *Magyar történelmi kronológia* és az 1984-ben megjelent *Genealógiai irodalmi bibliográfia*.

A tények, az adatok és ezek megismerésének módszerei állnak a múlt megismerésére törekvők figyelmének előterében. A budapesti Egyetemi Könyvtár múlt századi tudós igazgatói: SZINNYEI József, SZILÁGYI Sándor tudták ezt, amikor az olvasótermi kézikönyvtár anyagát összeállították. Ezen az úton haladt a romantikus életpályát befutó Horvát István történetíró fia: HORVÁT Árpád, aki a Könyvtár jelenlegi épületében Ferenczi Zoltánt követően az első igazgató volt. Sajnálatos, hogy Horvát Árpádról, mint Szendrey Júlia második – és igen nehéz természetűnek mondott férjéről, akiért „*eldobta az özvegyi fátyolt*” – szokás beszélni, továbbá mint az irodalmár

TOLDY Ferenc sógoráról (aki egyébként szintén volt az Egyetemi Könyvtár igazgatója), de ugyanakkor alig esik szó alapvető diplomatikai munkáiról: az 1883-ban megjelent *Oklevéltani jegyzetekről* és az *Oklevélhasonmásokról*.

Ma is az Olvasóterem kézikönyvtárában található GATTERER, J. Chr. 1799-ben megjelent *Praktische Diplomatie*-ja és hogy a segédtudományok összességéből a genealógia fontosságához eljussunk – LORENZ, O.: *Lehrbuch der Gesammten wissenschaftlichen Genealogie*. vagy WAGNER, Carolus: *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum* című, 1802-ben Pozsonyban megjelent négykötetes műve. Ez utóbbi a legfőbb bizonyítéka a német genealógiai iskola követésének.

Ma már nyugodtan ki lehet jelteni, hogy a középkor, az újkor, de még a két háború közötti korszak gazdaságtörténete s ezen belül is elsősorban a birtoktörténet, de a politikai történet és a helytörténeti kutatások művelése is szükségessé teszi a genealógiai adatok ismeretét. De az építészet történetének művelője, vagy a műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek számára sem érdektelen azoknak a családoknak az ismerete, akiknek a kezdeményezésére egy-egy kastély vagy kegyúri templom épült.

A német genealógia igen jelentős – máig is a legjelentősebb alkotása – az általában *Gothai almanach*nak nevezett kézikönyv sorozata. A kezdetben csak francia (*Almanach de Gotha*) később német nyelven is megjelent (*Hofkalender*) első sorozata az uralkodó házak és más hercegi családok adatait tartalmazza. Ez a sorozat 1766-ban indult és ezen a néven évenként megjelent egészen 1944-ig, a gothai Justus Perthes cég kiadásában. A sorozatot a Starcke Verlag – jelenleg Limburg a.d. Lahn-ban (NSZK) – 1952-ben újra indította *Genealogisches Handbuch des Adels* címen, négy sorozatban: *Fürstliche Häuser*, *Gräfliche Häuser*, *Freiherrliche Häuser* és *Adlige Häuser*.

Talán nem érdektelen felsorolni, hogy a sorozat megindításának évében mely családok szerepeltek a „*Gotha*”-ban:

Anhalt, Baden, Bajorország (a királyi és a hercegi ág), Bourbon (valamennyi ága), Braganza, Dánia uralkodó háza, Hessen, Holstein, Itália (a szavolyai család), Liechtenstein, Luxemburg, Mecklenburg (mind a Mecklenburg-Schwerin, mind a Mecklenburg-Strelitz család), Nagy Britannia uralkodóháza, Németalföld királyi családja (az Oranien-Nassau dinasztia), Habsburg, a pápa, a porosz királyi család (a Hohenzollernek másik, idősebb ágával együtt), az orosz cári család (a Romanov dinasztia), a szász királyi család és a thüringiai szász hercegségek családjai (tehát a Wettineknek mind az Albert-i, mind az Ernest-i ága), Schwarzburg, a svéd királyi család, a spanyol királyi család, Waldeck, Württemberg.

A sorozat kötetei második részében a német birodalmi hercegi családok közül 1766-tól kezdve végig szerepelnek az alábbiak:

Arenberg, Auersperg, Dietrichstein (1911-ben kihalt), Fürstenberg, Lobkowitz, Löwenstein, Oettingen, Salm, Schwarzenberg, Thurn u. Taxis.

Ebbe a kategóriába tartoznak azok a családok is, amelyek ugyan csak később kerültek a gothai almanachba, de európai történeti szerepük jelentős volt:

Fugger 1812, Hohenlohe 1812, Kaunitz 1773-1888, Khevenmüller-Metsch 1833, Leiningen 1799, Metternich-Winneburg 1812, Pappenheim 1834, Schönborn 1834, Starhemberg 1773, Trauttmannsdorf 1814, Windisch-Graetz 1814.

Itt jegyezzük még, hogy ebben a kategóriában foglal helyett 1775-től kezdve a herceg Esterházy család is. A magyar hercegi családok a kötetek III. részében az alábbi évektől kezdve szerepelnek:

Batthyány-Strattmann 1824, Festetics 1912, Grassalkovich 1806-1864, Koháry 1813-1863, Lónyay 1916, Pálffy 1818.

A magyar történelemben előfordulnak még az alábbi családok, amelyek a XIX. században nyertek hercegi méltóságot a Habsburg birodalomban és Magyarországon a későbbi években honfiusítottak:

Czartoryski 1807, Kinsky 1833, Monteunuvo 1866 (Mária Lujza, Napoleon özvegye, második férjétől Neipperg gróftól leszámazottak), Odescalchi 1818, Paar 1812.

Itt említjük meg még Ferenc Ferdinánd trónörökös feleségének Chotek Zsófia grófnőnek és leszármazottaiknak Hohenberg hercegekké emelését 1901-ben. A hercegi családokkal kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy voltak közöttük olyanok – mint pl. a Batthyány-Strattmann – amelyekben csak az elsőszülött fiú örökölte a hercegi rangot.

A Justus Perthes kiadó Gothában a *Genealogisches Taschenbuch* sorozaton belül 1825-ben megindítja a *Gräfliche Häuser* zöldszínű köteteit, kezdetben egy kötetben az Uradelhez (a XV. századig nemességre emeltek) és az ún. *Briefadel*hez tartozó családokat. A későbbiekben a páros években az *Uradel*hez, a páratlanokban a *Briefadel*hez tartozókat tüntetik fel.

Az alábbiakban felsoroljuk azokat a magyar, illetve honfiusított, vagy részben Magyarországra települt grófi családokat, amelyek a sorozat megindulásától kezdve, vagy legkésőbb az 1830-as évek óta szerepelnek a „Gothá”-ban:

Almásy, Amdé (1827-1896), Andrássy, Apponyi, Arz, Bélyd, Bánffy, Batthyány, Beleznay (1842-

1884), Berényi, Bissingen, Bombelles, Csáky, Czernin, Daun (1825-1935), Degenfeld-Schomburg, Dembinsky, Dessewffy, Draskovich, Erdődy, Esterházy, Festetics, Forgách, Gyulay, Győry (1835-1939), Horváth (később: Horváth-Tholdy), Hoyos, Illésházy (1828-1854), Károlyi, Keglevich, Khuen-Belasi (később: Khuen-Héderváry), Kinsky, Klebelsberg, Korniss, Mailáth, Migazzi, Nemes, Niczky, Pálffy, Pallavicini (örgrófok), Patachich, Pejacevich, Reviczky (1829-1929), Salm, Sándor (1828-1922), Seilern-Aspang, Serényi, Somogyi (1826-1923), Somssich, Szapáry, Sztáray, Sternberg, Stomm, Szécsen, Széchenyi, Teleki 1841-től, Toldalagi 1857-től, Vay 1876-től, Viczay (1831-1904), Wenckheim, Wilczek, Wimpffen, Woracziczky, Zay, Zichy.

1848-tól megindul a *Freiherrliche Häuser* sorozat is Gothában. Indulásakor szerepelnek az alábbi hazai bárói családok:

Apor, Bartenstein, Degenfeld, Edelsheim (1906-ban grófi rangra emeltettek), Kákonyi, Karg, Laudon, Orczy, Rukavina, Sommaruga, Wimpffen, Wolff-Metternich.

További kezdeményezés volt a sorozat készítői részéről a köznemesi családok két sorozata, amelyekből az *Uradelige Häuser* 1900-tól 1942-ig 41 évfolyamot, a *Briefadelige Häuser* pedig 1907-től 1942-ig 34 évfolyamot ért el.

A német genealógia hatása már a XVIII. század végén, de még inkább a XIX. században követhető nyomon az egyes európai országokban: Tíz kiadást ért meg a *Hofkalender* olasz kiadása 1788 és 1797 között; Belgiumban 1847 és 1888 között jelent meg az *Annuaire de la Noblesse de Belgique*, amelynek folytatása volt 1889 és 1950 között a *La Noblesse belge*. Dániában 1884-ben, Finnországban 1858-ban, Franciaországban 1843-ban, Olaszországban 1879-ben, Hollandiában 1871-ben, Svédországban 1854-ben, Spanyolországban 1880-ban, Nagy-Britanniában 1838-ban, Romániában 1892-ben indítanak hosszabb-rövidebb életű genealógiai sorozatokat.

A „Gothá”-n kívül ismerünk más német genealógiai sorozatokat is, amelyek azért érdekesekek, mert az ezekben szereplő családok – főként a köznemesi famíliák – csak ezek egyikében vagy másikában szerepelnek.

Ezek közül a fontosabbak: *Genealogisches Taschenbuch der Ritter- und Adels-geschlechtern*, amelyet kiadási helyük után a történeti irodalomban általában *Brünner Taschenbuch*-nak neveznek. Megjelent 1870-ben, majd 1877 és 1894 között évenként. A *Genealogisches Taschenbuch des Uradels*-nek két kötete 1891-ben és 1893-ban jelent meg. A *Handbuch des Preussischen Adels*-nek is két kötete: 1892-ben és 1893-ban jelent meg. A

Jahrbuch des deutschen Adels-nek három kötete: 1896-ban, 1898-ban és 1899-ben jelent meg.

A magyar történelem számára is érdekes adatokat nyújt a *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser Österreichs*, amelynek öt kötete 1905 és 1913 között jelent meg. Ennek volt folytatása XX. században a *Wiener Genealogisches Taschenbuch*, amelynek nyolc kötete 1926 és 1937 között jelent meg, további megjelenését az Anschluss gátolta meg.

A magyarok közül NAGY Iván és KEMPELEN Béla ismert sorozatain kívül hadd említsem meg a német nyelven megjelent, de a magyar családokat magába foglaló *Genealogisches Taschenbuch*-ot, amelynek egyetlen évfolyama 1816-ban jelent meg, továbbá a *Magyar Nemzeti Zsebkönyvet*, amelynek I. része 1888-ban, II. részének I. kötete 1905-ben jelent meg, azután megszűnt.

A német genealógiai iskola szerkesztési módszerei, a kötetekben megtalálható birtoktörténeti adatok (pl. hitbizományok létesítése illetve megszüntetése, stb.) igen fontosak a kutatók számára, nem kevésbé annak bizonyítottsága, hogy a nagypolgári családok leányaival történő házasságkötések révén a feudális arisztokrácia anyagilag megerősödött. Aki a XIX. és a XX. század első évtizedeiben a magyar – de az osztrák és a német arisztokrácia összetételét vizsgálja, éppen a genealógiai adatok felderítésével – arra a megállapításra juthat, hogy ezek a „címeraranyozások” az arisztokrácia egységének kialakulását nagy mértékben elősegítették.

Die Wirkung der deutschen Genealogie nach der Wende der 18–19. Jahrhunderten

Jeder Historiker, Geschichtsforscher hat die Pflicht, um ihre Forschungen auf dem Gebiet der ungarischen, wie der allgemeinen Geschichte mit der Hilfe der Geschichtshilfswissenschaften (Diplomatik, Statistik, Kronologie, Heraldik, Genealogie usw.) fortzusetzen. Der Forscher kann nur mit der Hilfe dieser Disziplinen, mit den Geschichtsquellen etwas Gutes, Erfolgreiches erreichen. Wenn man über die Genealogie spricht, soll feststellen, daß ein Historiker nach der Wende der 18–19. Jahrhunderten auf die Fragen der ungarischen, deutschen usw. Sozialgeschichte, der Änderung der Besitzverhältnisse nur mit deren Hilfe Antworten bekommen kann. Die ersten Fachbücher auf dem Gebiet der Genealogie in dieser Zeit sind in Ungarn erschienen. Die Angaben der Genealogie sind auch sehr wichtig denen, die sich mit der Fragen der Ortsgeschichte oder Lokalgeschichte, der Historiotopographie, auch den Kunsthistorikern, die sich mit der Geschichte der Baudenkmäler beschäftigen. Die wichtigste Reihe der Genealogietaschenbücher erscheint 1766, zuerst französisch als Almanach von Gotha, dann auch deutsch als Hofkalender, die die Angaben von 26 Herrschenden Häuser und der Familien der Reichsfürsten – Herzögen, und später – im Jahre 1818 – auch der ungarischen königlichen Fürsten enthalten. Später erschienen – alle bis 1944 – die Reihen der Gothaischen Genealogischen Taschenbücher der Gräflichen, der Freiherrlichen, der Uradeligen und der Briefadeligen Häuser.